

УДК 340.12

ВПЛИВ МЕНТАЛІТЕТУ НА ФОРМУВАННЯ ДЕРЖАВНО-ПРАВОВОЇ ЕЛІТИ

Юлія КОРНЕЛЮК,
асистент кафедри теорії та філософії права
Інституту права та психології
Національного університету «Львівська політехніка»

АНОТАЦІЯ

У статті здійснено огляд нової парадигми стосунків держави та громадянина, які спричиняють необхідність реформування взаємозв'язків державно-управлінської еліти та суспільства, побудови якісно нової системи співпраці влади та громади – від цього залежить майбутнє демократії в Україні. Тому сьогодні постає важлива та гостра проблема формування позитивного ставлення пересічних громадян до національної державно-управлінської еліти, створення середовища взаємної довіри та поваги.

Ключові слова: менталітет, державно-правова еліта, демократія, етнос, пантеїзм, монотеїзм.

MENTALITY INFLUENCE ON FORMATION STATE-LEGAL ELITE

Yuliia KORNELIUK,
Assistant at the Department of Theory and Philosophy of Law
at the Institute of Law and Psychology
of the National University “Lviv Polytechnic”

SUMMARY

The article reviews the new paradigm of relations between the state and the citizen, which necessitates the reformation of the relationship between the state and management elite and society, the construction of a qualitatively new system of cooperation between the authorities and the community – the future of democracy in Ukraine depends on this. Therefore, today there is an important and acute problem of forming a positive attitude of ordinary citizens towards the national state-management elite, creating an environment of mutual trust and respect.

Key words: mentality, state-legal elite, democracy, ethnos, pantheism, monotheism.

Постановка проблеми. Функціонування державно-правової еліти безпосередньо пов'язується з наявним культурним середовищем, духовністю нації, організацією державних інституцій, добробутом громадян тощо. Тому наукове обґрунтування та визначення шляхів розвитку будь-якої держави неможливе без комплексного дослідження всіх її інституцій взагалі та, враховуючи ключове значення для системи державного управління, еліти зокрема.

Актуальність теми дослідження визначається необхідністю роз'яснення багатьох невизначених і не досить з'ясованих моментів під час вирішення питань формування довіри народу до державно-управлінської еліти.

Стан дослідження. Управління та управлінці державою з давніх часів є об'єктом наукових досліджень (Конфуцій, Платон, Аристотель). Багато плідних ідей щодо еліти як суспільного феномена знаходимо у працях пізніших авторів, а саме: М. Вебера, Д. Донцова, В. Липинського, Н. Мак'явеллі, М. Міхновського, Г. Моски, Ф. Ніцше, В. Парето, К. Попера та інших.

Метою і завданням статті є визначення сутнісних рис і тенденцій розвитку сучасної державно-правової еліти України, а також з'ясування умов її функціонування як суб'єкта державотворення в українському суспільстві.

Виклад основного матеріалу. Особливості розвитку українського державотворення та історичний досвід функціонування еліти дають змогу виділити чотири основні визначальні фактори підвищення результативності діяльності державно-управлінської еліти України як чинника державотворення. Це:

- усвідомлення громадянами ідеї об'єднання навколо національної державно-управлінської еліти;
- популяризація діяльності наявної державно-управлінської еліти;
- формування кадрового потенціалу державно-управлінської еліти як генератора державотворчого процесу;
- створення умов та встановлення норм і правил функціонування державно-управлінської еліти [4, с. 252].

Вказані напрями потребують подальшого розвитку з метою розроблення стратегії і тактики українського державотворення. Їхня пріоритетність доведена як ментальними особливостями розвитку української національної самосвідомості, так і потребами сучасного трансформаційного процесу в Україні.

Протягом історичного розвитку Української держави поряд із процесами обґрунтування національної єдності були процеси виявлення певних відмінностей – психічних рис, культурних особливостей, способу життя. Тут можна говорити про комплекс особливостей, які притаманні сукупному образу представника українського етносу, і визначати його складники зважаючи на формування засад української державності [5, с. 32].

Але формування державно-управлінської еліти в Україні характеризувалося тривалим перехідним періодом, відсутністю сталої системи цінностей як пріоритетів. У процесі розвитку сучасної Української держави мало місце явище консервації у структурі державно-управлінської еліти значної кількості представників колишнього компартійного та радянського господарського керівництва, яке адаптувалося до нової системи відносин, не змінивши

принципово характер своєї діяльності, що стало однією з перешкод позитивного сприйняття громадянином управлінської еліти [3, с. 122].

Ця проблема стає предметом сучасних наукових досліджень не тільки в Україні, але й за кордоном. Проте, незважаючи на високу актуальність проблеми та значну активність науковців під час її дослідження, залишається багато невизначених і не досить з'ясованих моментів під час вирішення питань формування довіри народу до державно-управлінської еліти.

Питання формування позитивного ставлення громадян до влади пов'язане із з'ясуванням шляхів орієнтації людини в суспільстві, яка відбувається через такі соціальні функції:

- ідентифікація, яка є важливим механізмом соціалізації людини;
- орієнтація, що забезпечує розуміння суспільних явищ;
- адаптація, що залучає людину до наявної системи навичок поведінки в соціальному середовищі;
- інтеграція, спрямована на збереження суспільних цінностей та об'єднання навколо них різних соціальних груп;
- комунікація, яка здійснює взаємодію окремих людей, соціальних груп та інститутів завдяки соціально-психологічним стереотипам, міфам і символам [1].

Для формування позитивного ставлення людини до певної суспільної інституції найважливішою з цих соціальних функцій є комунікація (тобто взаємодія громадян і державно-управлінської еліти). Для українського суспільства вона визначається стереотипами, що є породженням певних рис національного характеру, менталітету:

- громадянин, що належить до влади, стає чужим решті суспільства. Його інший соціальний статус стає перешкодою у спілкуванні та причиною задрісного ставлення до нього;
- людина, що є частиною державно-управлінської еліти, не варта високої довіри громадян. Їй закидають нечесне ведення справ, порушення законів і моральних принципів;
- за все, що відбувається в державі (і навіть за добробут кожного громадянина окремо), несе відповідальність державно-управлінська еліта [4, с. 251].

Існування цих стереотипів заважає громадянам об'єктивно сприймати процеси, що відбуваються в суспільстві, та створює проблеми недовіри, відчуження, негативного сприйняття влади. Нівелювання результатів дії цих стереотипів потребує вивчення природи їхнього походження, з'ясування того, як і на основі чого сформувався менталітет українця, причин, що стали на заваді поважному ставленню народу до влади та вимогливому ставленню до себе. Українські філософи солідарно називають визначальною рисою менталітету українського народу антеїзм. Нація отримує силу від землі, на якій розташована, – для неї оптимальна ситуація, коли вона має бути саме на цій землі. Для українців такою землею стало Північне Причорномор'я у Східній Європі – зосередження світових чорноземів, що визначило землеробський характер та осідлий уклад життя української нації. Українці стали першим народом, який утримувався на цій території за останні кілька тисяч років (переживши готів, гунів, аварів, хозарів, печенігів і половців). Внаслідок цього українці сформували в собі спроможність пристосовуватися на цій землі до всього: від поганої погоди – до поганої влади [7, с. 98].

У період переходу від пантеїзму до монотеїзму українці втратили почуття гуманістичного ставлення до людини. У християнській ідеології людина – одна на один із Богом, одна прийшла у цей світ і одна піде в інший. Тому власне

«Я» стає центром світосприйняття і немає необхідності формувати добре ставлення до всього світу. Стан власного «Я» залежить переважно тільки від найближчого оточення – родини, і тому родинні інтереси є важливішими за суспільні [6, с. 112].

Усі ці риси дали можливість українцям вижити після приходу монголів. При цьому відсутність національної солідарності, як не дивно, стала позитивним фактором, ставши на заваді спротиву, що, у свою чергу, значно пом'якшило жорстокість завойовників і, власне, й дало змогу вижити. Після цього вже жоден з іноземних завойовників не був страшним для українського народу [2, с. 122].

Перебування у складі інших держав (то східних поляків, то південних росіян та інших), постійна боротьба за незалежну державу, неспокій і необхідність пристосовуватись у світі вступали у протиріччя із відносно спокійним характером українця та спонукали його до роздумів про несправедливість буття, про можливу кращу долю. У людини, яка багато розмірковує, просинається особливий потяг до пізнання: їй необхідно знати більше про сенс буття, про своє «Я», про внутрішній світ іншої людини, про те, як живуть інші люди, народи. Звідси виникли роздуми про людину як особистість, її гуманістичні настрої. Але всі думки були нерозривно пов'язані з рідною землею, що отримало відображення в художній творчості письменників, у діяльності політиків і культурної еліти. В результаті в менталітеті українського народу сформувався стійкий і потужний скепсис до держави як інституції [4, с. 255].

Будь-яка влада сприймається українцем у кращому разі як непотрібна забавка, що потребує ресурсів на своє утримання, а в гіршому – як найбільше зло, що є причиною всіх негараздів. Відповідно до цього і ставлення українського народу до державно-управлінської еліти сформувалося як виключно негативне. Підкріплена невдалою діяльністю державно-управлінської еліти в часи існування та відновлення Української держави (Київська Русь, Галицько-Волинська держава, козацька республіка, УНР) ця настанова трансформувалася в хибне переконання про бездержавність як сутнісну рису українського народу.

Сприйняття українським народом державно-управлінської еліти як політичної інституції має складну та розгалужену структуру. Сучасні дослідники виділяють три типи політичних орієнтацій (орієнтацій щодо політичних об'єктів) [1].

По-перше, орієнтація щодо інститутів державного управління, до якої належать оцінка людиною державних органів влади, запроваджених ними норм і символів, представників влади, які виконують політичні функції, а також реакція людини на політичну систему (орієнтація щодо режиму) та оцінка різних вимог щодо політичної системи і реакція на них, оцінка рішень, що приймаються владою, і реакція на них. Для цього типу орієнтацій характерні проблеми з формуванням еліти (навіть людина, що має масу позитивних рис, приходячи до влади, не сприймається позитивно). Щоб вирішити проблему, слід з'ясувати питання подолання негативного ставлення до влади, використовуючи основні риси національного характеру;

По-друге, орієнтація щодо «інших» у політичній системі, зокрема політична ідентифікація як усвідомлення людиною своєї належності до певної соціальної групи, партії, відчуття причетності і лояльності до них, політичні переконання, що впливають на ставлення до інших політичних груп в інтервалі «добрі/погані» та уявлення щодо правил і норм як регуляторів діяльності політичної системи (своєрідні «правила гри»);

По-третє, орієнтація щодо власної діяльності: політична компетентність або оцінка людиною власних політичних «ресурсів», що дають їй змогу брати участь у

політичному житті та дають уяву про вплив політики на людину, та політична дієвість або уявлення про вплив політичних дій людини на політику, що виробляється, і про можливості такого впливу через цивільні акції [6, с. 112].

Останній тип орієнтації характеризується в Україні найбільшими проблемами:

- проблема формування та функціонування громадянського суспільства, вирішення якої потребує з'ясування, як можна використати індивідуалізм, щоб він перетворився із чинника гальмування суспільних процесів в їхню рушійну силу;

- проблема формування та розвитку сильної держави, пов'язана із самосвідомістю, може розв'язуватися шляхом подолання комплексу національної меншовартості, зумовленого споконвічним пригніченням національної та людської гідності, інформаційним голодом, ментальними особливостями українського народу, внаслідок якого здатність до швидкої адаптації та сприйняття нового перетворюється у процес втрачання сильних позитивних рис національного характеру і набуття глибоких, не притаманних нашому менталітету, чужих рис [5, с. 300].

Основою процесу подолання цих проблем може бути державно-управлінська еліта як визначальна сила історичного процесу, формотворче ядро суспільства, регулятор суспільних змін. Але виконання елітою всіх функцій і ролей, покладених на неї, в сучасній Україні відбувається на фоні загострення проблеми національної ідентичності. Проте упродовж усіх років незалежності виокремилися два способи національної самоідентифікації: національно-етнокультурний та подвійної ідентичності [2].

Основними складниками національної етнокультурної самоідентифікації українського народу є такі:

- несприйняття міфу про спільне походження східних слов'ян;

- «тисячолітня традиція державного будівництва»;
- негативне ставлення до радянської доби;
- сприйняття України як постколоніальної держави;
- привілейований статус прав корінного населення порівняно з правами національних меншин [5, с. 252].

Такому способу самоідентифікації весь час протиставлявся інший спосіб – подвійної ідентичності народу України («Інша Україна»), який спирається на специфічну міфологію:

- міф про спільне слов'янське коріння і подальшу добровільну взаємодію;

- несприйняття СРСР як російської або радянської імперії;

- міф про добровільне прийняття російської мови;
- залишкові прояви підтримки ключових радянських міфів про «досягнення соціалізму» і «дружбу між народами»;

- ідея розмитих кордонів [4, с. 253].

Ці протилежні способи, за якими формується національна ідентичність українського народу, створюють підґрунтя для загострення протиріч і негативного ставлення до опонентів. Державно-управлінська еліта в цьому контексті виступає каталізатором негативних суспільних явищ, використовуючи національне питання для підтримки власного статусу [3, с. 130].

Кожна держава має власну, історично обґрунтовану ментальну модель формування державно-управлінської еліти, яка орієнтується на реалізацію суспільних інтересів. Тому важливим є розуміння важливості та необхідності вдосконалення цього процесу, адже саме національна державно-управлінська еліта визначає шляхи розв'язання проблем [7, с. 100].

Отже, протягом тисячолітньої історії українського державотворення сформувалися стереотипи взаємодії грома-

дянина та державно-управлінської еліти, які виявляються у відчуженості, недовірі, приниженій відповідальності за справи. Основною причиною цього є довготривалий період бездержавності українського народу, спричинений невдалою діяльністю державно-управлінської еліти України. Подолання такої відчуженості є не тільки запорукою стабільного процесу українського державотворення, але й необхідною передумовою успішної діяльності державно-управлінської еліти.

Скептичне ставлення до державності породжує аналогічний скепсис до всіх інституцій держави, що призводить до не досить ретельного їх формування. Особливо небезпечним це є для формування такої важливої інституції, як державно-управлінська еліта. Оскільки вона є явищем відносним, а державне управління – абсолютним, то до державно-управлінської еліти висуваються чіткі вимоги: не досить бути просто кращими, необхідно дбати про інтереси народу, проводити ротацию, щоб завжди залишатися кращими [4, с. 254].

Аналіз нормативно-правової бази дає змогу зробити висновок про недостатню унормованість умов для діяльності державно-управлінської еліти. Оскільки державно-управлінська еліта є одним із найважливіших чинників державотворення, то необхідно нормативно закріпити її визначення, ступінь відповідальності згідно з посадовими обов'язками, розробити стандарти якості функціонування [6, с. 112].

Дослідження специфічних особливостей у розвитку українського державотворення та історичного досвіду функціонування еліти дають змогу виділити та обґрунтувати основні фактори щодо підвищення результативності діяльності державно-управлінської еліти України як чинника державотворення:

- усвідомлення громадянами та державно-управлінською елітою об'єднаної державотворчої ідеї, що ґрунтувалася би на патріотизмі населення та патріотично налаштованому державному управлінні;

- формування позитивного іміджу держави та наявності державно-управлінської еліти;

- упровадження сучасних соціальних технологій щодо оцінки діяльності державно-управлінської еліти;

- забезпечення умов для формування кадрового потенціалу державно-управлінської еліти як генератора державотворчого процесу та інше [3, с. 130].

Одна із провідних ролей у розвитку держави належить державно-управлінській еліті, від якості роботи якої залежать безпека держави, якість управлінських послуг і можливість досягнення добробуту громадянами власними зусиллями. Сьогодні Україна має достатній історичний досвід для побудови сучасної системи державного управління та створення умов функціонування еліти, критеріями якості та результативності діяльності якої можна вважати такі: її здатність забезпечити громадянам самостійні джерела життєзабезпечення у структурі їхніх доходів, відповідний рівень залучення непрацездатних груп громадян до праці, соціально-економічну привабливість України [2, с. 121].

Формування державно-управлінської еліти є процесом із кількома етапами розвитку. Пріоритетним напрямом в утворенні якісної, здатної до результативної діяльності державно-управлінської еліти є дотримання правил її природної циркуляції, де ключовим є забезпечення технологій її змінності та спадковості.

Програмно-цільова організація державного управління вимагає вдосконалення якості державно-управлінської еліти шляхом упровадження конкретних програм, формування відповідних цілей і визначення індикаторів з урахуванням моніторингу громадської думки щодо ставлення

громадян до влади; створення та підтримки позитивного іміджу державно-управлінської еліти; роботи з громадськими організаціями задля встановлення зворотного зв'язку та взаємодовіри; аналізу змін щодо кількості звернень громадян тощо [5, с. 152].

Висновки. Отже, систематизовано й уточнено визначення понять «еліта», «управлінська еліта», «державно-управлінська еліта», що дало змогу виділити як найбільш прийнятний для української дійсності інтегративний спосіб формування еліти (через актуалізацію інституту державної служби).

Порівняльний аналіз двох протилежних організуючих начал соціального порядку довіра держави до громадянина або недовіра держави до громадянина – дає змогу переосмислити механізми взаємовідносин влади та суспільства, визначити як пріоритетні зв'язки, що ґрунтуються на взаємній довірі, коли державно-управлінська еліта стає служником громадянського суспільства, організатором надання ефективних і якісних соціальних послуг.

Список використаної літератури:

1. Афонін Е. Політична культура української еліти як суб'єктивний чинник розвитку суспільства. *Формування й оновлення політико-управлінської еліти в сучасній Україні* : зб. наук. пр. Київ : Вид-во НАДУ, 2005. 204 с.

2. Вілсон Е. Національна ідентичність в Україні. Політична думка. 1999. № 3. С. 120–127.

3. Вовканич С. Еліта – найбільш конвертована валюта. 1997. № 5. С. 121–131.

4. Глотов Б. Проблема трансформації України в західноєвропейську цивілізацію. *Вісник УАДУ*. 1998. № 3. С. 251–257.

5. Держава і громадянське суспільство в Україні: проблеми взаємодії : монографія. Київ : Логос, 2007. 316 с.

6. Жмир В. На шляху до себе: Етнологічна розвідка. Київ. : Демократичні ініціативи, 1995. 112 с.

7. Кравченко М. Застосування потреб державних службовців як один із чинників успішного впровадження управлінської ідеології. *Вісник УАДУ*. 2003. № 1. С. 95–101.

ІНФОРМАЦІЯ ПРО АВТОРА

Корнелюк Юлія Ігорівна – асистент кафедри теорії та філософії права Інституту права та психології Національного університету «Львівська політехніка»

INFORMATION ABOUT THE AUTHOR

Korneliuk Yuliia Ihorivna – Assistant at the Department of Theory and Philosophy of Law at the Institute of Law and Psychology of the National University “Lviv Polytechnic”

yu.korneliuk@i.ua

